

ISMERTETÉSEK. BIRÁLATOK.

A magyar irodalom története, írta dr. Horváth Cyrill. I. kötet. A régi magyar irodalom története. Budapest, Athenaeum, 1899. N. 8-r. VIII., 755 lap. Képekkel. Ára 6 frt.

Horváth Cyrill irodalomtörténetét a nagy közönségnek szánta. Rosszul számított. A magyar közönség a magyar irodalomról nem olvas el egy nyolczadfélszáz lapból álló munkát, ilyen nagy terjedelmű irodalomtörténeti munka nálunk csak szakember kezébe való. Ha ebben a rövid ismertetésben, mely különben is csak általános szempontokból veszi vizsgálat alá a könyvet, és részletekbe nem bocsátkozik, nem helyezkedem a szerző álláspontjára s a könyvről mint tudományos munkáról szólok, az említetten kívül van még egy okom: »A régi magyar irodalom története« sokkal nehezkesebben, szárazabban van megírva, mintsem nagy közönségnek szánt, könnyed olvasmány számba mehetne.

Egyedül tárgyának fölfogása vall arra, hogy a szerző előtt a nagy közönség érdeke lebegett, mikor művét megírta, mert műve, céljához híven, szakít a rendszeres irodalomtörténet módszerével, mely az írók életét és működését együtt, egymással kapcsolatban tárgyalja, és hogy a közönséget megszabadítsa az adathalmaztól, az irodalmi mozzanatokat elválasztja az írók egyéniségétől, s tőlük függetlenül mint önálló, önmagukban létező jelenségeket tárgyalja. Így megszabadítván az anyagot az életrajzi és bibliographiai adatok terhétől, az irodalmi jelenségeket nem a szerzőjükkel, hanem egymással való kapcsolatukban vizsgálja, ha szabad mondanunk, mint egységes, összefüggő egészet tekinti; keresi azokat az eszméket, melyek az irodalomban kifejezésre jutottak s hogy ezen eszmék fejlődését feltüntesse, az egész irodalomról, illetőleg egyes ágairól teljes képet akar festeni. E végből nagy igyekezettel rajzolja a korviszonyokat, magyarázza azokat a történeti eseményeket és áramlatokat, melyek az irodalomnak eszméket szolgáltatottak, s azután megkeresi bizonyításul azokat a költeményeket vagy prózai műveket, a melyekben az illető eszmék megzendülnek. Így tárgyalása sohasem az írókból indul ki, hanem a korviszonyokból, az eszmékből s műve nem az irodalom története, hanem részben művelődéstörténelem, részben az irodalomban szereplő eszmék története.

Ennek a fölfogásnak és módszernek megvan a jogosultsága, fontossága, sőt rövidebb terjedelemben igen szép, élvezetes munkát lehetne

nyújtani, mely világot vehetne az irodalom életére. Ha Horváth Cyrill megmarad eredeti tervénél és egész könyvében érvényre juttatja ezt a szempontot, akkor ebből a művéből is kerek s egységes és igen hasznos könyv lehetett volna, természetesen terjedelme alig lett volna a jelenleginek ötöd része. Ő azonban ezzel az áttekintő, mondjuk philosophikus fölfogással összeakarta egyeztetni a descriptiv irodalomtörténet nyújtotta előnyöket, ezért minduntalan megakasztja az eszmék történetét azáltal, hogy a rendes irodalomtörténet példájára részletesen, sokszor nagyon is aprólékosan beszámol az egyes irodalmi művek tartalmáról. Az ilyen összefoglaló, áttekintő tárgyalásmóddhoz épen nem illik, hogy p. o. Veresmarti »Megtérése históriáját« hét lapon (385—391. l.), a Zrinyiász tartalmát 14 petittel szedett lapon mondja el (561—577. l.), s a Kalauzból 25 lapra terjedő kivonatot készítsen (318—342. l.), így nemcsak az áttekinthetőség, veszik el a tartalomhalmazban, hanem fársztóvá, egyhangúvá válik.

Ez a sajátos szempont határozza meg munkájának legtöbb kiválóságát, legtöbb hibáját. Innen érthetjük meg, miért mellőzi olyan következetesen az írók élete rajzát, hogy p. o. Sylvester életéről csak négy sornyit tudunk meg (399. l.), azt is csak jegyzetből, hogy évszám a szövegben egyáltalán nincs (még a születések évei is hiányoznak), hogy a tárgyalandó munkáknak sokszor meg sem említi a címét s egyedül a jegyzet utal rá (p. a Fortunátus szép históriája 528. l.), hogy egyáltalán figyelmen kívül hagyja mindazt, a minek az ilyen áttekintő irodalomtörténetben szerinte helye nincs. Ezért elégszik meg legtöbbször a tartalom elmondásával s elhagyja a műveknek irodalomtörténeti meg aestheticai szempontból való méltatását. Szinte hihetetlen, de a Königsbergi Töredéknek csak egy sort szentel (132. l.), az 1526 előtti magyar lírával 11 lapon végez (133—140 és 164—173. l.), Ilosvai Toldijáról és a Szendrői névtelen Szilágyi és Hajmósijáról, egy méltató szót sem hallunk, csak a históriák történeti alapjáról és tartalmáról számol be, azaz az utóbbihoz hozzászéli, hogy a XVI. század elbeszélése (497—503. l.), a többi históriás éneknek csak a címe és szerzője van megemlítve.

Ezzel szemben a kódexek legendáit s a krónikákat bő kivonatokban mutatja be. Megfelelkeznek arról, hogy a krónikák csak mint a történetírás kezdő jelenségei, szóval mint szellemi *termékek* tartoznak a az irodalomtörténet körébe és nem *tartalmuk* által, hogy az irodalomtörténetnek, még a legrészletesebbnek sem lehet tiszte híven, pontosan beszámolni, sőt elmondani az egyes krónikák tartalmát, — ez legjobb esetben a történetírás kötelessége — elég ha *tárgyukat* ismertelve, módszerüket, fölfogásukat, összefüggésüket a nemzeti szellem és tudomány akkori állapotával kimutatja. A polemikus irodalom ismertetésénél pedig nemcsak a laikus, hanem a szakember is beleún fejtegetéseibe, nem is lehet másképen, mikor keresztülvergődve az eddigi legenda és krónika tartalmakon, most folyton folyvást kivonatokot kapunk a vitairatokból, közöttük Bornemissza és Telegdi polemiájáról egy harmincz oldalas (262—292. l.)! Ilyenkor az író egészen elmerül az apró részletekbe s

nem gondolja meg, hogy bennünket, modern gondolkozású embereket, a kik irodalomtörténetet várnánk, a reformáció és ellenreformáció harczaiból a két tábor fölfogása, az ellentétes törekvések és eszmék küzdelme, a hang és mód érdekelnék, a melyen ez a küzdelme folyik, s a dogmaticus kérdések fölött folytatott theologiai viták végnélküli kivonatai untatnak.

Az eddig említett példákbl — lehetne még hosszú sorát idézni — eléggé kitetszik, hogy a könyv nagyon aránytalan. Néha szűkszavú, mint egy iskolakönyv, máskor mértéktelenül kibővül, sokszor szerencsétlenül; fukarkodik a szóval, a hol elkellene a bővebb tárgyalás (XVIII. század irodalomtörténetének írása, 700—702. l.); Sylvester egész működése nem is egy lap (400. l.); máskor meg nagyon is bőven szól (Káldi polemiája a vizsolyi biblia előszava ellen ötödfél lapon, 407—412. l.).

Megnehezíti még ezeknek az aránytalanul hosszú részleteknek olvasását Horváth Cyrillnek az a szokása, hogy a tárgyalandó művek tartalmát nem a maga szavaival mondja el, hanem az eredeti szövegből kiszakít egyes mondatokat s ezekből, természetesen szükség szerint megváltoztatván az egyes szavak mondattani viszonyát, alkotja meg mozaik-szerűen a mesét. Így lapokon keresztül olvasunk régi nyelvű szöveget, mely mégsem eredeti, hiteles, mivel nem az idézett író szavait halljuk.¹ Ezt az ízléstelenséget még költőkkel szemben is megteszi s az állítólagos laikus olvasót ugyancsak zavarba hozza, mikor p. o. Tinódi verses historiájáról olvasván ilyen sorokat kap minden idézőjel nélkül: Az hajduk nem tudják, az várost hogy nyereségek birják, Nagy Bálint, a hadnagy váltig mondja nekik, hogy az nyereséggel az Tiszán eluszjanak; az fajtalan hajduk reá haragvának (149. l.) Azt érzi az olvasó, hogy ez nem Tinódié, hiszen Sebestyén deák versben írt, de Horváth Cyrillé sem lehet, az csak nem beszél ilyen ósdi nyelven! Az ilyen idézgetés pedig nem kivétel a könyvben, hanem mondhatni szabály.

Különben is túlságosan sok az idézés, különösen a vallásos tárgyú munkákból, úgy hogy sokszor azt a benyomást kelti a munka, hogy irodalomtörténeti olvasókönyvvel állunk szemben. A milyen szükséges egy-egy kisebb részlet az eredeti szövegből az író stylusának megismeretésére, olyan czéltalanok ezek a lapokra terjedő idézetek, szakembernek fölöslegesek ezek a kikapott részek, a laikust pedig untatják.

Ezek a hosszas idézetek, kivonatok, a melyeket az olvasónak, hogy megértse őket, többször is el kell olvasnia, minduntalan elveszítettetik az emberrel a fonalat. Minden figyelmét rájuk kell irányítania s az egyes részek ezáltal elvonják a figyelmet az egésztől. Pedig különben is megnehezíti az író az áttekintést. Először is nem osztja korokra az irodalom történetét s nekünk magunknak kell a munkája alapján az ő fölosztását kitalálnunk. Megpróbáljuk pótolni a hiányt, de nem felelek arról, éltalám-e a szerző gondolatát, mert az egymásnak ellentmondó jelenségek

¹ Egy példa világosan megmutatja. Ilosvai így ír: »Ez lakatgyártóval éjjel elindula Ál kulcsal beméne az kis kápolnába« (197. és 198. sor). Horváth: »Akkor a lakatossal elindulának, álkulcsal bémene a kis kápolnába, hol a Királyné asszonnak egy szolgáló leánya eltemetve vala.« (500. lap. Az utolsó jelzői mondat az eredetiben egészen hiányzik.)

megnehezítik a munkát (p. o. a történelemírás történetét egyáltalán nem osztja korszakokra, hanem kezdettől fogva végigtárgyalja előbb a memoárokat sorra, azután a rendszeres történeti műveket). Az irodalmat első sorban vallásos szempontból tekintvén 1772-ig négy részre osztja: IX—XIV. század, XV. század, XVI.—XVII. század (1711-ig), XVIII. század, elválasztja tehát a XV. századot az előzőtől s a XVI-at összekapcsolja a XVII-ikkel, a mi még nem volna olyan baj, ha az irodalomtörténeti jelenségek tárgyalásában megtartaná a chronologiai egymásutánt. Horváth azonban az irodalom különböző ágait az egyes korszakokban külön-külön végigtárgyalja, megkezdí p. o. a vallásos irodalmat Sztárayn és folytatja Pázmányon keresztül Veresmarttyig, azután jön a vallásos lyra a Batthyány-codextól Geleji Katonáig, a világi lyra Balassitól a főrangú lyrikusokig, az eposz Batizitól Gyöngyösiig, végül a kurucz lyra, de az eposz tárgyalása közben tér nyílik a dráma ismertetésére is. Hogy a tárgyalásnak ez a módja, mikor az olvasónak p. o. Pázmány Péter után vagy kétszáz lapon kell keresztül haladnia, míg eljut — Tinódiig, mennyire nem felel meg a rendszeres irodalomtörténet legelső követeléseinek és hogy milyen ellenszándék van a Horváth követte történeti fölfogás és ezen eljárás között, könnyű belátni. Nem értjük egyáltalán, hogyan választhatta ezt a rendszert ő, a ki a korviszonyok befolyását annyira föléje helyezi az írói egyéniségnek. Így következik be az a lehetetlenség, hogy a XVI—XVII. század lyrai költészetét éppen fordított történeti sorrendben tárgyalja, kezdi Geleji Katona öreg Gradualján, folytatja Szenczi Molnáron, áttér Balassira és végzi a Balassit megelőző lyrával!

Mivel ilyen módon a történelmi szempontot mellözi és az irodalom egyes jelenségei között terve szerint mégis akar kapcsolatot teremteni, mesterseges utakon-módokon kell a hiányt pótolnia. Apáczaira például a XVII. század magyar philosophusára és paedagogusára a száz évvel később élt Pray és Katona után kerül a sor, olyan kapcsolatban, hogy a XVIII. század közepén tért foglaló latin nyelv ellen ő volt az, a ki fölemelte szavát a XVII. században (698. l.)! Ép ilyen esetleges, erőszakolt az V. könyvben az egyes részek összefűzése. Szól a protestáns lyráról, befejezésképen említi, hogy a lyrába is előtérbe lép a reactionarius fölfogás, a melyet a minden ellenvéleményt letipró református egyház hirdetett. Ennek a reactionnak — itt az áttérés — főképviselője Geleji Katona István. Részletesen tárgyalja tehát Katona szakirányú működését, majd a zsolttár fordításait befejezván, azt mondja: Azt gondolták, hogy az izlést megköthetik, de csalódtak, Szenczi Molnár Albert zsolttárai népszerűbbekké váltak. Itt az áttérés: következik Molnár életpályája, noha zsolttárfordítása 30 évvel megelőzte Katonáét!

A mint mondtuk, nem célunk részletesen kimutatni a munka apróbb tévedéseit, nagyobb hiányait, ép úgy nem említjük meg egyenként sikerült részeit. Örvendve mondhatjuk, hogy nagy számmal akadnak jól megalkotott részletek, különösen a hol vagy saját magának vagy másoknak monographiáiban keresett és talált forrást (XV. és XVI. századi lyra, a vallásirodalom egy része, Zrinyi, Mikes). Általában jobban sikerültek azok a fejezetek, melyekben nem az irodalmat magát fejtegeti, hanem a

műveltségi és korviszonyokat, a melyek az irodalom megértéséhez hozzátartoznak ugyan, sőt okvetetlenül szükségesek, de tulajdonképen még sem legfontosabb részei az irodalomtörténetnek. Így találó képet fest egy-egy kor uralkodó törekvéseiről (a reformált hit három ágáról), az emberekről, kik vezető szerepet játszottak (Dávid és társai), s ha megkísérli magát a kort, az életet rajzolni (XVIII. század), tudománya nem hagyja cserben. Bemutatja a középkor kolostorait, a szorgalmas szerzetesek és az apácák életét részletesen, biztosan megrajzolva, egy egy korszak elején ügyesen adja meg a történelmi háttért (kurucz kor első fele). Egyik-másik része az irodalomtörténet rovására nagy helyet foglal ugyan el, de azért szívesen vesszük, sőt a mint ismertetésem elején jeleztem, igen szívesen vettük volna, ha mindvégig erre fordítja a legnagyobb gondot és nem az egyes munkák tartalmát ismerteti, hanem az irodalom összefüggését a kor mozgató eszméivel.

»A régi magyar irodalom történeté« nek tehát lehet hasznát venni, a szakember, ha nem keres benne új adatokat, eredeti fölfogást egy-egy irodalmi jelenségről, nemcsak érdeklél olvashatja, a mi benne kiváló, hanem hasznát is veheti egy-egy iparkodással, tudománnyal megrajzolt képének, s azok a korfestő és művelődéstörténeti részletek, melyeket ép az imént dicsértünk meg, valóban értékesé is teszik a szakember előtt. A laikus azonban, a ki könnyű fejtegetéseket, az irodalom jelenségeinek élvezetes tárgyalását várja, hiába veszi kezébe Horváth Cyrill könyvét.

A könyv, ahol nem téved az író a már megrótt idézetésbe, jól folyó magyaros nyelven van megírva, csak az idegen szónak adja meg könnyen a polgárjogot; a szépprózai stýlig nem igen emelkedik, de viszont csak ritkán érezzük a világosság és szabatoság hiányát, általában megmarad egyszerű, de érthető prózának, kerüli s csak elvétve használ egy-egy phrasist (»mintha vasat kovácsoltak volna, hogy virágcsokrokká képezzék, olyan a dictiojuk hatása« 136. l.). Néha azonban túlságosan színes jelzőket használván, durvaságba téved (*barátságú irodalom* 108., *otromba földolgozás* 504., *henczegő theologus* 402.) s itt-ott köznapi kifejezésekkel találkozunk (*a szűzek eszméken rágódnak* 138., *a dolog markába szakad* 145., *az egyháziak a hasuknak élnek* 144. stb.).

Természetesen ilyen nagy munkát elejétől végig egyforma folyamatosan, értelmesen megírni nagy föladat s apróbb tevedéseket Horatius ajánlatára megbocsát az olvasó, de műgonddal dolgozó írónak arra már vigyáznia kellett volna, hogy olyan pongyolán, sőt részben érthetetlenül írt részlet, mint a »Kemény János emlékezeté«-nek (Gyöngyösi) a tartalma (618—620. l.) ne maradt volna meg a műben.

A munka illusztrációit nagyobbbrészt ismerjük már a kiadó társulat egyéb kiadványaiból.

R.

